

סימן ג

הבאת ילדים לתפילת הציבור בבית הכנסת

שאלה:

האם יש להביא ילדים קטנים לבית הכנסת בשעות התפילה. האם דווקא ילדים שהגיעו לגיל חינוך או גם ילדים קטנים מאד?

תשובה:

א. מקור המנהג להבאת ילדים לבית הכנסת

בגמ' חגיגה (דף ג' ע"א) מובא: "ת"ר מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר בן חסמא שהלכו להקביל פני ר' יהושע בפקיעין. אמר להם: מה חידוש היה בביהמ"ד היום? ... שבת של מי היתה? שבת של ראב"ע היתה. ובמה היתה הגדה היום? אמרו לו: בפרשת הקהל. ומה דרש בה? 'הקהל את העם האנשים והנשים והטף', אם אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע, טף למה באין? כדי ליתן שכר למביאייהן. אמר להם: מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני". וכתבו התוס' (שם ד"ה כדי ליתן שכר למביאייהן) "ועל זה סמכו להביא קטנים בבית הכנסת". וכן מובא ג"כ במסכת סופרים (פי"ח ה"ו) בלשון קצת שונה "מכאן נהגו בנות ישראל קטנות לבא לבתי כנסיות כדי ליתן שכר למביאייהן והן לקבל שכר". [להלן נבאר מדוע נקט לשון "בנות ישראל קטנות" ולא בנים קטנים].

ב. גיל הילדים המובאים לבית הכנסת

ויש לעיין בדברי הגמ' שאמרה "טף למה באין כדי ליתן שכר למביאייהן" באיזה טף מדובר? האם הכוונה לילדים המסוגלים לשמוע ואף להבין, או שמא מדובר אפי' ביונקים ורכים

שאינם מסוגלים להבין? מהטעם שהתורה נותנת למצווה זו "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלוהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים ל"א י"ב) נראה לכאורה שמדובר בילדים המסוגלים לשמוע וללמוד. וכך הבין בעל "מזבח אדמה" (ח"ב כ"א) שיש להביא רק ילדים שחייבים בת"ת, כלומר בני חמש שש וכדו', ולהימנע מלהביא ילדים קטנים יותר, שעשויים לבכות ולהפריע לקיום המעמד. וכן כתב המהר"ל בגור אריה (דברים שם) "והאי טף איירי בקטן שיכול ללמוד, דאי לאו הכי היכי נאמר 'ליתן שכר למביאייהם' מאי שכר למביאייהן יש כאן? דתינוק קטן שאינו יכול להבין מה יעשה שם?". לפי דבריהם צ"ע מדוע שאלה הגמ' טף למה באין? הרי פשיטא שבאים מדין חינוך כפי שאנו מחנכים אותם לשאר מצוות! ודוחק לפרש שאלת הגמ' – מדוע נכתב בתורה הצורך להביאם הרי בלאו הכי היינו מביאים אותם מדין חינוך כבכל המצוות – שהרי מלשון הגמ' "טף למה באין" משמע שהתמיהה היא על עצם הבאתם! והמהר"ל נדחק ביישוב קושייה זו, עיי"ש.

אולם המנחת חינוך (מצווה תרי"ב ד"ה וטף) כתב שמצוות הבאת הטף למעמד הקהל היא מצווה בפני עצמה, ואינה מדין חינוך, ולכן היא כוללת אף פעוטות ויונקים, וכל שיצא מכלל נפל חייבים להביאו. והוסיף המנ"ח וכתב שאף אם הטף חרש או סומא או חוגר, דבגדלותו יהיה פטור ממצווה זו, מ"מ קטנים חייבים להביאם. על פי שיטתו מובנת שאלת הגמ' "טף למה באין", שהרי הטף (לכה"פ הקטנים שבהם) אינם מבינים כלום, ואף

ענייני תפילה וקריאת התורה) וז"ל:

"והנה אעתיק דברי מוסר שמצאתי בספר נקרא דרך חיים (דף ע') וז"ל: גרסינן בריש מסכת חגיגה: דרש ראב"ע, 'הקהל את העם האנשים והנשים והטף', אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע טף למה באין כדי ליתן שכר למביאייהן, וכתבו שם בתוספות ועל זה סמכו להביא קטנים לבית הכנסת ע"כ. אמר מנחם בזמן הזה יש טף בא לבית הכנסת לתת עונש למביאייהן, לפי שהוא בא לחלל קדושת בית אלהינו ולשחוק בו ברחובות קריה, יקומו לצחק, זה עם זה מצחק, זה מכה את זה, זה מרנן וזה בוכה, וזה מדבר וזה צועק, וזה רץ אילך וזה רץ אילך, רץ לקראת רץ ירוץ. ויש אשר יעשה צרכיו בבית הכנסת ואז יאמרו מים מים. ויש אשר יתן אביו בידו ספר והוא ישליכו לארץ או יקרעהו לשנים עשר קרעים. סוף דבר, מקול שטותם כוונת המתפללים נפסדת ונמצא שם שמים מתחלל, והמביא טף בזה האופן לבית הכנסת אין ראוי לו לקוות על זה שכר, כי אם לדאוג מן הפורענות. הא למה הוא דומה? לאיש שיש לו עבד שוטה, והלך לדבר אל המלך ועבדו עמו, עמד העבד בשטותו וביזה את המלך וחרפו, ואדוניו ראה ושתק, הלא יקצוף המלך על אדוני העבד ויאמר לו לא עבדיך ביזני כי אם אתה, ויסרהו כדי רשעתו ולעבד לא יעשה דבר, אין לעבד חטא כי חשכו אלוה מחכמה ולא חלק לו בבינה. והנה כן הדבר הזה. ולא עוד אלא שלפעמים גם האבות משחקים עמם למען ספות הרוה על הצמאה, והיותר רע כי יגדלו הנערים על זה המנהג הרע והתכונה הזרה, וכל אשר יגדלו עוד יוסיפו סרה להבזות

עלולים להפריע לקדושת המעמד בבכי וביללות או לטנף את המקום בצואה ולכלוך. מדבריו נראה שהבאת הקטנים היא מצווה ומטרה בפני עצמה, ואיננה רק צורך הכרחי (שהרי מי ישמור על הקטנים בשעה שהוריהם, אחיהם ואחיותיהם הולכים למעמד הקהל). שאילו היה זה רק צורך הכרחי לא הייתה צריכה התורה לצוות על כך, וההורים היו מוצאים פתרון זה מעצמם.^א

אף בדברי התוס', שחידשו מכח גמ' זו ש"על זה סמכו להביא קטנים בבית הכנסת" (שם), נראה שכוונתם לקטנים שטרם הגיעו לגיל חינוך, דאם הגיעו לגיל חינוך מדוע צריך להביא ראיה ממצוות הקהל, והרי בכל המצוות אנו מחנכים את בנינו לפי חורפם כדי שיתרגלו למצוות? אך אם מדובר בקטנים שטרם הגיעו לגיל חינוך, א"כ זהו חידוש להביא קטנים כאלו לבית הכנסת כפי שזה חידוש להביאם למצוות הקהל, ואת זה חידשו התוס'.

ג. דברי השל"ה – למנוע כניסת ילדים קטנים

והנה המ"ב (סי' צ"ח ס"ק ג') כתב וז"ל: "בשל"ה קורא תגר על המביאים ילדים לבית הכנסת והיינו קטנים שעדיין לא הגיעו לחינוך, מטעם כי הילדים משחקים ומרקדים בבית הכנסת ומחללים קדושת בית הכנסת וגם מבלבלים דעת המתפללים ועוד גם כי יזקינו לא יסורו ממנהגם הרע אשר נתחנכו בילדותם להשתגע ולבזות קדושת בית הכנסת".

ולחומר דבריו נביא את דבריו במדויק (של"ה

א. הערת הגר"א ננצל שליט"א: או שפירשו שאדרבא, מפני שממילא בהעדר שמרטף היו מביאים הטף, צווה הקב"ה להביאם כדי שיקבלו שכר על כך.

זה מבאר הוא את הפסוק במשלי על דרך השלילה: "חנוך לנער עפ"י דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה" כלומר, אם ניתן לילד לילך עפ"י דרכו, בלא מחאה, א"כ יתרגל לכך גם בבגרותו ולא יוכל להיגמל מהתנהגות זו.

לכן הסיק השל"ה "שלא להביא הטף הקטן מאד לבית הכנסת כי יפסיד בהביאו ולא ירויח, אך הטף הגדול קצת יביאהו לבית הכנסת ולא יניחנו לזוז ממקומו וילמדהו ויזרזהו לענות אמן וקדיש וקדושה" וכו'. הרי שחילק בין קטנים שאינם יכולים להתפלל כלל ורק מפריעים, לבין ילד כבן חמש כבן שש שכבר יודע לומר אמן. ואין לומר שהשל"ה התכוון לקטן בגיל שמתחיל לדבר, והראיה שסיים דבריו "כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה" דבגיל כזה כיצד ילמדהו "לשבת שם באימה וביראה"? אלא נראה שהשל"ה דיבר שיש עניין להתחיל בחינוך לתורה מהרגע שהילד מתחיל לדבר, אך בעניין הבאתו לבית הכנסת, יש עניין לחנכו מהרגע שיכול לשבת באימה וביראה ולא לזוז ממקומו וזהו ההגדרה של "טף הגדול קצת".

ד. טעם הבאת קטנים שאינם ברי דעת

אמנם לעיל הוכחנו בדעת התוס' שהמנהג להביא ילדים לבית הכנסת הוא אף בילדים קטנים שטרם הגיעו לחינוך, ומשום כך נסמך המנהג על מצוות הקהל. אך לאור דברי השל"ה יש לעיין מהו הטעם בהבאת ילדים שאינם ברי דעת? כיצד ייתכן שכל טעם הבאתם הוא "כדי ליתן שכר למביאיהו", כאשר אין כל תועלת ביאתם וכי בשביל לקבל שכר, אי אפשר לצוות על דבר אחר? וכן הקשה "הכלי יקר" (שם): "וזה דוחק

בעיניהם ענין בית הכנסת וקדושתו ולא יתנו כבוד לתורה, וכיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו, גם כי יזקין ממנה לא יסור. סוף דבר, ראוי לאדם שלא להביא הטף הקטן מאד לבית הכנסת, כי יפסיד בהביאו ולא ירויח. אך הטף הגדול קצת יבאנו לבית הכנסת, ולא יניחנו לזוז ממקומו וילמדהו ויזרזהו לענות אמן וקדיש וקדושה, ולא יניחוהו לדבר דברי הבאי, וילמדהו לשבת שם באימה וביראה, ובזה יהיה לו שכר טוב מאת הש"י, תחייהו העץ חיים, כי התורה נקראת עץ חיים, והכוונה שיגדל בניו לתלמוד תורה, כי זה יהיה סיבה שיחיו ויגדלו הנערים וגם עד זקנה ושיבה אלוקים לא יעזובם. אך אם יסירם מהתורה בקטנותם כדי ללכת אחרי ההבל והעושר והסחורות, קרוב הדבר שבסבה זו ימותו בקוצר שנים. כך אמרו רז"ל בספרי, כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה, ואם אינו מדבר עמו לשון הקודש ואינו מלמדו תורה ראוי לו כאילו קוברו, שנא' ולמדתם אותם את בניכם וגו' למען ירבו וגו' אם למדתם אותם את בניכם כו' וימי בניכם, אם לאו יתקצרו ימיכם וימי בניכם", עכ"ל.

הרי מפורש שיצא תגר נגד המסתמכים על התוס' ומביאים את ילדיהם הקטנים וגורמים עי"ז לחילול ביהכ"נ והפסדת כוונת המתפללים, ועל כה"ג כותב, לא רק שלא יקבלו שכר, אלא גם יקבלו פורענות, ולא רק שאין שייך בכה"ג דין חינוך, אלא אדרבה, הוא מחנך אותם לחוסר כבוד לקדושת בית הכנסת. וכשיגדלו ימשיכו במנהג הרע הזה, כי אדם שהתרגל בילדותו לעניין מסוים ושנה בה נעשתה לו כהיתר, וכדברי ר' הונא: עבר עבירה ושנה בה נעשתה לו כהיתר (יומא פ"ו ע"ב). ועפ"י

לאבדה ממני", כי ידוע שר' יהושע היתה אימו מולכת עריסתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אוזניו בדברי תורה, כמובא בירושלמי יבמות (פ"א ה"ו), ועל כן אמר עליו רבו, ריב"ז, אשרי יולדתו (אבות פ"ב ח'), ולכן כ"כ שמח ר' יהושע בשמיעה של חידוש זה "שלו יאות המאמר כמרגלית טובה לבעליה שגם אמו עשתה כן" (משך חכמה שם). כלומר, אימו של ר' יהושע הבינה את המסר של מצוות הקהל – שגם אם השכל עדיין אינו מפותח דיו לקלוט את תוכן הדברים, הנשמה מרגישה את תוכנה וקולטת אותו בדרכה שלה.

וכן כתב ה"בן יהודע" (שם) "דבזה נודע שיפה עשתה אמו (של ר' יהושע) בדבר זה ולא טרחה בחנם, אלא היתה לו תועלת בודאי ממה שנכנסו דברי תורה באוזניו, אע"פ שלא היה לו עדיין שום הרגשה מצד גופו". עיי"ש. וזו כוונת הגמ' "ליתן שכר למביאהו", שהרי השכר היותר גדול להורים הוא שבניהם יהיו ממישיכי דרכם בדרך התורה והיראה. והחידוש של הגמ' הוא, שכדי להצליח בחינוך ילדים לתורה ויר"ש, לא מספיק רק טיפול ההורים בילד, ואפי' לימוד של אב לבנו תורה אינו מספיק דיו, אלא צריך להקנות לו חוויות קדושות של יר"ש כבר בקטנותו. ודבר זה בתוספת ללימוד ולחינוך, יגרום שהילד בבגרותו ימשיך את דרך ה'. על פי דברים אלו מבוארים דברי התוס' – מדוע להביא לבית הכנסת ילדים שאינם בני חינוך, שהרי ממצוות הקהל למדנו שגם ילדים שאינם בני חינוך בדרך השכל, ולכאורה הבאתם מיותרת ומפריעה למבוגרים, אעפ"כ יש מצווה להביא אותם כדי שיקלטו רגשי קודש וזה יוסיף להם יר"ש, וה"ה בהבאת ילדים קטנים לבית הכנסת – כפי שעשתה

גדול, כי זה דומה כאילו צוה שישאו עליהם משא מעצים ואבנים לבית ה' כדי ליתן שכר למביאיהן?

ונראה לבאר את הדברים על פי גרסת הירושלמי (שם פ"א ה"א): "פתח בה אמר הואיל והאנשים באין ללמוד והנשים לשמוע הטף למה באו? אלא כדי ליתן שכר למביאיהן, אמר להן: אין הדור יתום שראב"ע בתוכו". ידוע שהמילה "אלא" בש"ס משמעותה היא חזרה מההבנה הקודמת. כלומר, תחילה סברה הגמ' שהטף אינם יכולים לשמוע ולקלוט את ערך המעמד, ומשום כך שאלה "למה באו" (והרי הם רק גורמים להפרעת המעמד שהרי הם בוכים ומרעישים וכו' ובטח לא מקשיבים). אך למסקנתה חזרה בה הגמ' והבינה שאף הטף יכולים "לשמוע" ולקלוט רשמים מהמעמד ומכיוון שכן יש שכר למביאיהן. המאורע של הקהל, המרגש כ"כ, שכל העם מתכנסים מסביב הקריאה בתורה של המלך, "שהיא (התורה) כל עקרנו והודנו ותפארנו, ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה ויכניסו הכל בליבם חשקה" (חינוך תרי"ב) – מכניס יר"ש בלב כל האומה כולל הקטנים. בכך מובן המשך הפסוקים "ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלוקים כל הימים" (שם י"ג), והרי אם אין להם דעת כיצד ישמעו וילמדו? אלא הכוונה שהרגשי קודש שחזר להם בקטנותם ישפיע על היר"ש של גדלותם. (כעין זה כתב הרש"ר הירש בפירושו לתורה שם. ועיין עוד בבאורו של מרן הראי"ה קוק לעין איה שבת פ"ב אות רי"ד בחשיבות החדרת רגשי הקודש לטף בקטנותם עיי"ש).

ובכך מובנים דברי ר' יהושע שאמר על כך "מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם

לכן צריך להשגיח שיכנסו מעט וייצאו, ולא ישהו זמן מרובה בבית הכנסת.

ונראה שאפשר לדייק כן מדברי המ"ב, שכתב (סי' קכ"ד ס"ק כ"ח) "והקטנים ביותר הרצים ושבים בבית הכנסת בשחוק, מוטב שלא להביאם, דהרגל נעשה טבע, וגם שמטרידים להציבור בתפילתם", וא"כ משמע שלא להביאם כלל. ומייד לאחר מכן הוסיף "ומלבד כל זה נכון להאב המביא קטנים כאלו לבית הכנסת להשגיח על בגדיהם וסנדליהם אם הם נקיים, כדי שלא להכשיל בזה להמתפללים בתוך ד' אמותיהם" והרי כתב שמוטב לא להביאם כלל? אלא שנראה שאף הוא מודה שלזמן קצר מותר להביאם, ואף יש עניין בכך, ובתנאי שישגיח עליהם ועל בגדיהם ועל סנדליהם שיהיו נקיים משום קדושת בית הכנסת.

ואכן ראיתי בכניסה לשיבת רמת גן הוראות של נשיא הישיבה, מו"ר הגר"י אריאל שליט"א בעניין חינוך ילדים לתפילה והבאתם לבית הכנסת, וז"ל:

"במענה לשאלותיך: אכן ראוי לחנך ילדים לתפילה ואף להביאם לבית הכנסת לשם כך, אולם היא הנותנת, האם ניתן לחנך תינוק בעריסתו לתפילה? ומה עם תינוק בעגלה? עצם הכנסת עגלות תינוקות לבית הכנסת היא הפיכת בית הכנסת לפעוטון ואת אבותיהם לשמרטפים. אף אחד לא יוכל להתפלל, לא התינוקות לא אבותיהם ולא יתר המתפללים.

רק ילדים מגיל שלש ומעלה אפשר להתחיל לחנך לתפילה, אך לא די להושיבם בבהיכ"ס ולהלעיטם בסוכריות. כך לא מחנכים לתפילה. אחת הדרכים לחנכם כראוי היא

אימו של ר' יהושע. וזהו חידוש שאילולי מצוות הקהל לא היינו אומרים כך, וחידשו התוס', שאף בתפילת הציבור בבית הכנסת שייך יסוד זה.

ועפ"ז מובנת הגרסה שבמסכת סופרים (פרק י"ח ו'): "מכאן נהגו בנות ישראל קטנות לבוא לבתי כנסיות כדי ליתן שכר למביאיהן" – והלא לכאורה קשה, מה טעם בהבאת בנות לבית הכנסת בקטנותן, כאשר אף כשתגדלנה תהיינה פטורות מתפילה במניין בבית הכנסת, אך עפ"י דברינו היא הנותנת – זהו החידוש של הגמ', שהבאתן נועדה ליצור חוויות של רגשי קודש שישפיעו עליהן בגדולתן ובזה גם הבנות שייכות. לכן נקטה מסכת סופרים במצוות הבאת בנות דווקא, כדי לחדד עניין זה.

ה. הכרעה ממצעת בין דברי השל"ה לדברי התוס'

אלא שסוף סוף קשה, שהרי כתיאור השל"ה קטנים אלו הרי הם מחללים את קדושת בית הכנסת ומפריעים לציבור להתפלל, והאם לזאת התכוונו התוס'? ועל כרחק צריך לומר, שיש עניין להביאם לבית הכנסת, אך לא לכל שעות התפילה, אלא רק כפי כוח סבלנותם לשבת עם הציבור בתפילתם מבלי להפריע, ותוך זמן מועט זה יקלטו אזניהם את ניחוח התפילה ומנגינותיה. בגמ' (חגיגה ט"ז ע"ב) מסופר על אלישע בן אבויה שקול זמר יווני שמע בילדותו וזה השפיע עליו בכגרותו שיצא לתרבות רעה. שמיעת קול זמר עברי של תפילה פועלת הפוך – לנטוע בלב הילד אהבת ה' ויראתו. ואכן לא פעם מצאתי את בני הקטן, הי"ו, ששר תוך כדי משחק את ניגון "לכה דודי" ששמע בביקורו בבית הכנסת.

ולא יחללו את קדושת בית הכנסת". עכ"ל. ועפ"י הוראות אלו קבעו בישיבה להכניס ילדים עד גיל 4-3 בשבת בשירת "לכה דודי" בקבלת שבת, או בסיום התפילה. וכן בבוקר לקראת שירת "אנעים זמירות".

וילד מגיל גן חובה אפשר להכניס לזמן ארוך יותר, בתנאי שישב ליד הוריו ובשקט.

ועפ"י דברינו לעיל הדברים מיושבים. מצד אחד אין להכניס ילדים לבית הכנסת באופן שיפריע לתפילת הציבור וכאזרה השל"ה; אך מצד שני יש להכניס לבית הכנסת במידה כזו שיוכלו לקלוט את אוירת הקדושה שבתפילה, וכדברי התוס'.

ולפי גילו של הילד – מוסיף והולך. וכשגיע הילד לגיל חינוך של ממש "אדרבה יביאנו איתו לבית הכנסת וילמדהו אורחות חיים לישב באימה וביראה, ולא יניחנו לזון ממקומו, ויזרוהו לענות אמן וקדיש וקדושה" (מ"ב סי' צ"ח ס"ק ג').

וכתב מו"ר הגר"א נבנבצל שליט"א ב"ביצחק יקרא" (שם ד"ה באימה): "מ"מ צריך לעשות בחכמה שלא להשניא חס וחלילה על הילד את בית הכנסת ואת התפילה אלא להאחיבם עליו". והחכם עיניו בראשו לצאת ידי כל הדעות. ובדברינו יישבנו בין דברי השל"ה ובין דברי התוס', ואלו ואלו דברי אלוקים חיים.²

לרכוש להם סידור מצויר מתאים לגילם שבו יוכלו להתפלל בהתאם לרמתם. אולם גם ילדים כאלו סבלנותם פוקעת לאחר זמן. לכן אין להביאם אלא לחלק קצר של התפילה ולא לכל התפילה.

אין שום תועלת חינוכית להושיב ילד בבית הכנסת זמן ממושך ולהעסיקו בעיסוקים שונים. אדרבה, הוא עלול להתרגל לכך שבית הכנסת הוא מועדון שעשועים ולא מקום תפילה מכובד.

ברגע שילד אינו מסוגל עוד לשבת בשקט על אביו לצאת עימו החוצה אפילו באמצע תפילת עמידה! (השתקת ילד בוכה או מפריע – מפריעה למתפללים יותר).

יש טוענים מדוע איננו מטפלים גם בהפרעות המבוגרים?

צדק רב בטענה זו, ואכן פטפוטי מבוגרים חמורים יותר ויש בהם חילול ה' בפרט בנוכחות מבקרים חד-פעמיים בבית הכנסת. אולם היא הנותנת: א. אין טעם להביא ילדים לבית הכנסת בו הגדולים מהווים דוגמא לא חינוכית. ב. אולי ילמדו המבוגרים מגישתנו לילדים וגם הם יימנעו מהפרעות. ואם בכל זאת ברצונם לדבר, בניגוד למצופה ממתפללים מבוגרים, לפחות שיצאו אף הם החוצה וישוחחו בחוץ ואל יפריעו לאחרים

ג. וראיתי בספר 'אביהם של ישראל' על הגר"מ אליהו זצ"ל (ח"יה בתחילתו) שהגר"מ הגיע בליל שבת לביכניס בחו"ל שהתפללו בו גם צעירים, וכשכיבדוהו לישא דברים אחרי קבלת שבת טען שחושך שורר בביהכ"ס, והציבור לא הבין את דבריו שהרי האולם היה עם תאורה חזקה. והבהיר הרב את דבריו ואמר "ביכניס שאין מביאים אליו ילדים חושך איום ונורא שורר בו". והמשיך הרב לדרוש בפניהם על חינוך הילדים ועל חשיבות הבאתם לביהכניס כדי שילמדו איך מתפללים ויכירו את התפילות והמנהגים ובכך כשיגדלו ימשיכו בדרך אבותיהם כמנהג ישראל סבא ודפח"ח.

ו. מסקנה:

[א.] בית הכנסת הוא מקום קדוש, ויש לנהוג בו "מורא מקדש", ואין לדבר בו דברים בטלים, וכ"ש שאין לדבר שיחה בטלה בשעת התפילה.

[ב.] השל"ה קרא תגר על המביאים לבית הכנסת ילדים קטנים מאד, שיצא שחרם בהפסד, שהוא גורם לחילול קדושת בית הכנסת, ומהפרעתם מתבטלת כוונת המתפללים ונפסדת שם שמים מתחלל, ואף גורם להם חינוך קלוקל שיתרגלו להתנהג בבזיון בבית הכנסת, וכתוצאה מכך אף בבגרותם לא יהיה להם מורא מקדש.

[ג.] התוס' בחגיגה (דף ג' ע"א ד"ה כדי ליתן) למדו ממצוות הקהל שיש עניין להביא ילדים קטנים לבית הכנסת, ומשמע שאפי' ילדים קטנים שעוד לא הגיעו לגיל חינוך. ונראה שהמטרה היא להחדיר לילד מקטנותו רגשי קודש ואהבה לבית הכנסת ולתפילות, וזה ישפיע בבגרותו ליר"ש. ובזה שווים

הקטנים והקטנות כאחד (עפ"י מסכת סופרים).

[ד.] יש למצוא את שביל הזהב ליישב בין דברי התוס' לבין דברי השל"ה. מצד אחד להכניס קטן לבית הכנסת ולהאהיב עליו את התפילה, ומצד שני לא להפריע למתפללים. וע"כ יש להכניסם לזמן קצוב, כגון, לשירת "לך דודי" ו"אנעים זמירות" וכדו'.

[ה.] ילד שהגיע לגיל חינוך ויודע להתפלל ויש בו דעת, חייב אביו לחנכו לתפילה, "וילמדוהו אורחות חיים לישב באימה וביראה, ולא יניחנו לזוז ממקומו, ויזרזהו לענות אמן וקדיש וקדושה" (מ"ב שם). וכל ילד לפי חורפו ומוסיף והולך. וצריך לעשות בחכמה להאהיב עליו את התפילה ולא ח"ו להשניא.

[ו.] קטנים המפריעים בתפילה יש להוציאם החוצה ומיד. ואפילו אם נמצא אביהם בתפילת לחש, צריך להפסיק להתפלל ולצאת איתו החוצה, וימשיך בתפילה ממקום שהפסיק.

ג. הערת הגר"א נבצל שליט"א: אמרו שלפיכך מצינו בכמה מקומות בש"ס 'ואמר ר' ינהושע שמעתי כך וכך ואין לי לפרש', שאמו הביאתהו בקטנות לשמוע דברי תורה, אבל עוד לא הבין סברות הדברים.